

Осауленко А. О.

orcid.org/0000-0003-3125-1892

Національна академія внутрішніх справ

НАРОДОВЛАДДЯ ЯК ЗАСАДА КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Стаття присвячена визначенню ролі загальних засад конституційного ладу, зокрема народовладдя, в процесі реалізації стратегічного курсу України на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору.

Звернуто увагу на важливе значення для європейської та євроатлантичної інтеграції видання Кабінетом Міністрів України 14 травня 2025 р. розпорядження № 475-р «Деякі питання забезпечення переговорного процесу про вступ України до Європейського Союзу за кластером 1 «Основи процесу вступу до ЄС», яким схвалено Дорожню карту з питань функціонування демократичних інституцій. Важливим блоком відповідного документа став блок «Виборчий процес», який спрямований на вдосконалення виборчого законодавства відповідно до міжнародних стандартів, забезпечення прозорості виборчого процесу та неупередженості медіа-середовища, а також запровадження ефективних механізмів контролю за фінансуванням політичних партій і виборчих кампаній тощо.

В статті зроблено акцент на тому, що виборчий процес як основа представницької демократії забезпечує легітимність влади та її підзвітність громадянам. Водночас, статтею 20 Виборчого кодексу України передбачено, що у разі введення в Україні чи в окремих її місцевостях воєнного або надзвичайного стану виборчий процес загальнодержавних виборів та/або виборчий процес відповідних місцевих виборів, що відбуваються на цих територіях або їх частині, припиняється з дня набрання чинності відповідним указом Президента України.

Значна увага у статті приділена також безпосередній (прямій) демократії, що забезпечує реалізацію влади народом не через представницькі органи, а шляхом прямої участі громадян у прийнятті політико-правових рішень. Окрема увага приділена референдуму як формі безпосередньої демократії. Звернуто також увагу на положення статті 73 Конституції України про можливе вирішення питань про зміну території України виключно всеукраїнським референдумом та проаналізовано положення Основного Закону у розрізі територіальної цілісності як недоторканної цінності.

Ключові слова: конституційний лад, засади конституційного ладу, демократія, народне волевиявлення, безпосередня демократія, представницька демократія, народовладдя, територія, територіальна цілісність, виборче право, вибори, виборчий процес, виборча система, референдум, воєнний стан, інтеграція, європейська інтеграція, євроатлантична інтеграція, стратегічний курс, Європейський Союз, Організація Північноатлантичного договору.

Постановка проблеми. В Конституції України набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору визначено стратегічним курсом держави [1]. Відповідно, важливим правовим актом стало видання Кабінетом Міністрів України 14 травня 2025 р. розпорядження № 475-р «Деякі питання забезпечення переговорного процесу про вступ України до Європейського Союзу за кластером 1 «Основи процесу вступу до ЄС», яким

схвалено Дорожню карту з питань функціонування демократичних інституцій. Одним із блоків, передбачених відповідним документом, є блок «Виборчий процес», який спрямований на вдосконалення виборчого законодавства відповідно до міжнародних стандартів, забезпечення прозорості виборчого процесу та неупередженості медіа-середовища, а також запровадження ефективних механізмів контролю за фінансуванням політичних партій і виборчих кампаній тощо [2].

Таким чином, реальне та науково обґрунтоване здійснення різноманітних форм народовладдя, з дотриманням вимог міжнародних стандартів є важливою засадою конституційного ладу та відіграє визначальну роль в процесі європейської та євроатлантичної інтеграції України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Крайніми роками теоретичні питання народовладдя у різних варіаціях у своїх працях розглядали: Ю.М. Бисага, В.В. Заборовський, О.А. Придачук, М. Ю. Рязанов, А.В. Стечишин, І.А. Толкачова, В.Ф. Харута, О.В. Щербанюк та інші. Водночас проблематиці народовладдя як засаді конституційного ладу в сучасних умовах європейської та євроатлантичної інтеграції України увага приділялась лише фрагментарно.

Постановка завдання. Метою статті є визначення ролі загальних засад конституційного ладу, зокрема народовладдя, в процесі реалізації стратегічного курсу України на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору.

Виклад основного матеріалу. В умовах російської агресії особливо важливою передумовою конституційного ладу в Україні стала її суверенність. Україна зможе в повній мірі виражати волю своїх громадян та гарантувати їхні права і свободи лише тоді, коли вона залишиться суверенною. Суверенітет як необхідний атрибут державної влади виступає якісною рисою держави і становить важливу засаду конституційного ладу України [3, с. 461].

Водночас народний суверенітет передбачає офіційне визнання народу носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в державі та його виключне право на зміну конституційного ладу. В Україні основи народного суверенітету відображено у ст. 5 Конституції України, що означає участь народу в управлінні державою. Ці права не можуть бути узурповані ні самою державою, ні її органами [4, с. 125].

Повновладдя народу доцільно розглядати як володіння народом, який є єдиним джерелом влади, політичними та соціально-економічними засобами для реальної участі у здійсненні публічної, політичної влади (державної влади та місцевого самоврядування), в управлінні державними та суспільними справами. Народний суверенітет слід розглядати як природне право народу самостійно розпоряджатися своєю долею, створювати такий суспільний і конституційний лад, який відповідає його волі [3, с. 469–470].

Важливо звернути увагу на той факт, що влада народу є первинною, єдиною і невідчужуваною, тобто органи державної влади та органи місцевого самоврядування здійснюють владу в Україні, що походить від народу. Влада народу як носія суверенітету є верховною щодо будь-якої іншої суспільної влади, у тому числі державної або партійної. Подібно до того, як народ є джерелом державної влади, народний суверенітет є джерелом суверенітету демократичної держави. Верховенство народного суверенітету над державним обумовлює виключне право народу визначати та змінювати конституційний лад в Україні, в чому проявляється установча влада народу [5, с. 34–36].

Принцип народовладдя, забезпечений формуванням колегіального виборного органу, взаємною відповідальністю державної влади й народу, законодавчим гарантуванням існування та реалізації прав і свобод людини та громадянина лежить в основі демократії [6, с. 11], яка залежно від способу здійснення народного волевиявлення поділяється на безпосередню, представницьку та змішану демократію.

Сутність представницької демократії полягає, насамперед, в опосередкованій участі громадян у прийнятті рішень державного значення через своїх представників, покликаних виступати від імені виборців, виражати та захищати інтереси всього народу. Основою представницької демократії є виборчий процес, що забезпечує легітимність влади та її підзвітність громадянам.

Однак, статтею 20 Виборчого кодексу України [7] передбачено, що у разі введення в Україні чи в окремих її місцевостях воєнного або надзвичайного стану виборчий процес загальнодержавних виборів та/або виборчий процес відповідних місцевих виборів, що відбуваються на цих територіях або їх частині, припиняється з дня набрання чинності відповідним указом Президента України.

Цією ж статтею визначено також процедуру поновлення виборчого процесу із початкових стадій після скасування воєнного або надзвичайного стану [8, с. 27].

В контексті мирних переговорів, питання виборів в Україні у тих чи інших варіаціях постійно фігурує на порядку денному як і європейська та євроатлантична інтеграція нашої країни. Тож розглянемо ці питання більш детально.

Досить складною є ситуація зі здійсненням народного волевиявлення через вибори, оскільки Виборчий кодекс України у ст. 20 регламентує, що рішення щодо призначення виборів, виборчий процес яких був припинений або не розпочався

у зв'язку з введенням воєнного або надзвичайного стану, ухвалюється відповідним суб'єктом їх призначення не пізніше місяця з дня припинення або скасування воєнного або надзвичайного стану, а у разі якщо для проведення виборів законом не вимагається окремого рішення про їх призначення, про початок відповідного виборчого процесу оголошує Центральна виборча комісія не пізніше місяця з дня припинення або скасування воєнного або надзвичайного стану.

Таким чином, поновлення виборчого процесу є неможливим без припинення або скасування воєнного стану, які є недоцільними в умовах навіть короткочасного припинення вогню.

Важливою формою народовладдя залежно від способу здійснення народного волевиявлення є також безпосередня (пряма) демократія, що забезпечує реалізацію влади народом не через представницькі органи, а шляхом прямої участі громадян у прийнятті політико-правових рішень. Сутність її полягає у можливості кожного члена політичної спільноти брати безпосередню участь у формуванні державної волі, ухваленні нормативних актів, здійсненні контролю за діяльністю органів публічної влади та їх посадових осіб.

Таким чином, безпосередня (пряма) демократія – це пряме волевиявлення народу або його частини для ухвалення важливих державних чи суспільних рішень через вибори, референдум чи інші форми [6, с. 29].

Виходячи із предмета дослідження, варто окремо зупинитися на референдумі як формі безпосередньої демократії, а також на можливих перспективах його проведення.

Відповідно до статті 73 Конституції України виключно всеукраїнським референдумом вирішуються питання про зміну території України. В цьому ракурсі необхідно зауважити, що в Основному Законі щодо території України застосовується така її характеристика, як цілісність. Зокрема: «Територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканою» (ч. 3 ст. 2); «Захист суверенітету і територіальної цілісності України... є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу (ч. 1 ст. 17); «Утворення і діяльність політичних партій та громадських організацій, програмні цілі або дії яких спрямовані на... порушення суверенітету і територіальної цілісності держави... забороняються» (ч. 1 ст. 37); «Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України (ч. 1 ст. 65); «Президент України є гарантом...

територіальної цілісності України» (ч. 2 ст. 102); «Конституція України не може бути змінена, якщо зміни... спрямовані на ліквідацію незалежності чи на порушення територіальної цілісності України» (ч. 1 ст. 157).

Таким чином, Конституція України визнає «територіальну цілісність» недоторканою цінністю. З урахуванням системного тлумачення норм Конституції, які стосуються території України, збереження її цілісності та недоторканності, можна зробити висновок, що рішення про зміну території в бік її зменшення за площею, з урахуванням визначених законодавством державних кордонів, є неможливим. Оскільки для цього необхідно буде змінювати ст. 2 Конституції України, а такі зміни через приписи ст. 157 Конституції ухвалювати заборонено [5, с. 531–532].

В контексті народовладдя доцільно також звернути на євроатлантичну та євроінтеграційну інтеграцію України. Вбачається, що реалізація стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору є в певній мірі далекою перспективою, причому із певними застереженнями, особливо у руслі чисто європейської інтеграції. Стосовно ж положень Конституції України, то доцільно згадати також наступні позиції: до повноважень Верховної Ради України належить визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики, реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору (ст. 85); Президент України є гарантом реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору (ст. 102); Кабінет Міністрів України забезпечує реалізацію стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору (ст. 116).

Отже, Основним Законом обов'язки з реалізації відповідного стратегічного курсу у різних аспектах покладено на Верховну Раду (визначає засади реалізації), Президента (є гарантом реалізації) та Кабінет Міністрів (забезпечує реалізацію). Варто також наголосити, що відповідно до ч. 2 ст. 157 Конституції України, Основний Закон не може бути змінений в умовах воєнного або надзвичайного стану. Ця конституційна норма має на меті забезпечити правопорядок в суспільстві, злагоду і спокій в умовах, які самі по собі виклика-

ють соціальне напруження, і є конче необхідною для успішного подолання складних для держави і суспільства обставин.

Висновки. Народовладдя як приналежність усієї повноти державної влади народу проявляється через вільне прийняття рішень державного значення як безпосередньо, так і через своїх представників в органах державної влади та органах місцевого самоврядування. В Україні одним із фундаментальних проявів представницької демократії на рівні правового регулювання стало прийняття Верховною Радою від імені Українського

народу (громадян України усіх національностей) Основного Закону, який став формально визначеним закріпленням загальних засад конституційного ладу нашої країни. Зasadничі положення Конституції України стали втіленням прогресивних демократичних політико-правових ідей, вираженням інтересів Українського народу, підтвердили його європейську ідентичність, незворотність європейського та євроатлантичного курсу і не можуть бути зміненими, особливо в умовах воєнного стану, який породжує додаткову напруженість в нашій державі.

Список літератури:

1. Конституція України : Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
2. Деякі питання забезпечення переговорного процесу про вступ України до Європейського Союзу за кластером 1 «Основи процесу вступу до ЄС : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.05.2025 р. № 475-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475-2025-p#Text>.
3. Настільна книга громадянина / К. Б. Левченко, С. С. Чернявський, А. В. Дунебабін та ін. Харків : Фоліо, 2021. 734 с.
4. Шаптала Н. К., Задорожня Г. В. Конституційне право України : навч. посіб. Запоріжжя : Дике поле, 2012. 480 с.
5. Конституція України : науково-практичний коментар / редкол.: В. Я. Тацій (голова редкол.), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін. Харків : Право, 2011. 1128 с.
6. Глосарій термінів конституційного права / О.І. Зозуля, С.В. Шутенко та ін. Київ:7БЦ, 2025. 84 с. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15560620>
7. Виборчий кодекс України від 19.12.2019 р. № 396-IX URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>.
8. Виборчий кодекс України : науково-практичний коментар. Київ : Видавничий дім «Професіонал», 2020. 800 с.

Osaulenko A. O. PEOPLE'S RULE AS A PRINCIPLE OF CONSTITUTIONAL ORDER IN THE CONDITIONS OF EUROPEAN AND EURO-ATLANTIC INTEGRATION OF UKRAINE

The article is devoted to determining the role of the general principles of the constitutional order, in particular people's rule, in the process of implementing Ukraine's strategic course towards gaining full membership in the European Union and the North Atlantic Treaty Organization.

Attention was drawn to the importance for European and Euro-Atlantic integration of the issuance by the Cabinet of Ministers of Ukraine on May 14, 2025 of Order No. 475-r "Some Issues of Ensuring the Negotiation Process on Ukraine's Accession to the European Union under Cluster 1 "Fundamentals of the EU Accession Process", which approved the Roadmap on the Functioning of Democratic Institutions. An important block of the relevant document was the block "Electoral Process", which is aimed at improving the electoral legislation in accordance with the international standards, ensuring the transparency of the electoral process and the impartiality of the media environment, as well as introducing effective mechanisms for controlling the financing of political parties and election campaigns, etc.

The article emphasizes that the electoral process, as the basis of representative democracy, ensures the legitimacy of authorities and its accountability to citizens. At the same time, Article 20 of the Electoral Code of Ukraine stipulates that in the event of the introduction of a martial law or state of emergency in Ukraine or in its individual localities, the electoral process of the national elections and/or the electoral process of the relevant local elections taking place in these territories or part thereof shall be suspended from the date of entry into force of the relevant decree of the President of Ukraine.

The article also pays considerable attention to direct democracy, which ensures the exercise of power by the people not through representative bodies, but through the direct participation of citizens in making political and legal decisions. Special attention is paid to the referendum as a form of direct democracy. Attention is also drawn to the provisions of Article 73 of the Constitution of Ukraine on the possible resolution of issues

of changing the territory of Ukraine exclusively by an all-Ukrainian referendum, and the provisions of the Fundamental Law are analyzed in terms of territorial integrity as an inviolable value.

Keywords: *constitutional order, principles of constitutional order, democracy, popular expression of will, direct democracy, representative democracy, people's rule, territory, territorial integrity, suffrage, elections, electoral process, electoral system, referendum, martial law, integration, European integration, Euro-Atlantic integration, strategic course, European Union, North Atlantic Treaty Organization.*

Дата першого надходження статті до видання: 24.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 04.05.2026